

wieniem tego nie może być mała objętość opracowania. Wszystko to czyni książkę Gaworeckiego mało przydatną dla studentów wyższych uczelni ekonomicznych, a szczególnie dla praktyków zajmujących się organizacją turystyki. Nie można więc jej traktować jako kompendium wiedzy o turystyce, na co wskazywałby tytuł. Na tle tych poważnych zarzutów blahymi mankamentami wydają się daleko idące uproszczenia przy opisie funkcji miastotwórczej czy przecenianie roli i znaczenia turystyki morskiej.

Poważnym mankamentem książki W. W. Gaworeckiego jest jej strona statystyczno-kartograficzna. Pozycja ta nie zawiera ani jednej mapy czy wykresu, jedynie tylko cztery tabele. Literatura wykorzystana przy pisaniu tej pracy również nie jest zbyt bogata i zawiera 39 pozycji, z czego tylko 6 stanowią prace autorów zagranicznych, co przy próbie analizy głównie turystyki międzynarodowej nie wygląda imponująco.

Przedstawione uwagi krytyczne nie dyskredytują jednak w pełni książki Gaworeckiego. Zakres prezentowanego materiału sprawił, iż jest to właściwie podręcznik o charakterze uzupełniającym bądź praca o charakterze popularnym i informacyjnym. Autor pisze jasno, unikając o ile to możliwe, naukowego żargonu aby książka była zrozumiała dla wykształconego, lecz nie będącego fachowcem czytelnika. Jednocześnie należy wspomnieć, że publikacja ta jest jednym z nielicznych opracowań próbujących poruszyć kompleksowo szeroko rozumianą problematykę dotyczącą turystyki i jej znaczenia dla gospodarki. Jest to niestety próba mało udana.

Mgr Dorian Grzelka
Studium Doktoranckie Geografii
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
15 czerwca 1994 r.

JEAN-MICHEL DEWAILLY, EMILIE FLAMENT, 1993, *GÉOGRAPHIE DU TOURISME ET LOISIRS*, COLLECTION DOSSIERS DES IMAGES ÉCONOMIQUES DU MONDE, SEDES, PARIS, s. 287

W kolekcji „Dossiers des Images Économiques du Monde” (D.I.E.M.) funkcjonującej pod kierunkiem J. Beaujeu-Garnier i A. Gamblin ukazała się pozycja książkowa autorstwa profesorów uniwersyteckich Jean-Michel Dewailly i Emilie Flament – *Geografia turystyki i rekreacji*.

J. M. Dewailly pracuje na Uniwersytecie w Lille, jest autorem licznych prac dotyczących turystyki i wypoczynku oraz zagospodarowania rekreacyjnego w Europie Północnej.

E. Flament jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Pikardyjskiego, od wielu lat zajmującym się geografią produkcji, a także organizacją i ewolucją przestrzeni turystycznych we Francji i poza jej granicami.

Jak piszą autorzy we wstępie, początki tego dzieła datują się od 1986 r., kiedy to Francuska Komisja Geografów Turyzmu zdecydowała o konieczności zrealizowania pracy poświęconej geografii turystyki i czasu wolnego. Prezentowane dzieło powstało w wyniku wspólnej koncepcji autorów, z tym, iż każdy z nich jest odpowiedzialny za treść i redakcję konkretnych rozdziałów.

We wstępie autorzy uzasadniają konieczność zajęcia się problematyką geografii turystyki i wypoczynku. Piszą m. in., iż zaludnienie świata pomiędzy 1950 i 1960 r. podwoiło się, natomiast przyjazdy turystyczne do ogółu państw świata zwiększyły się 18-krotnie. W wielu państwach fakty związane z turystyką i wypoczynkiem stały się ważnym, a niekiedy głównym składnikiem zagospodarowania terytorialnego. Według autorów – geografowie wraz z przedstawicielami innych dyscyplin mają obowiązek badać procesy zachodzące w przestrzeni i ich rezultaty.

Układ pracy cechuje logika i konsekwencja. Składa się ona z trzech części zawierających łącznie osiem rozdziałów o ciągłej numeracji. Część pierwsza pracy zmierza do określenia pola studiów nad zakresem koncepcyjnym i metodologicznym, do pokazania rozległości faktów i działalności rekreacyjnych. Część druga omawia szeroko zjawisko turystyfikacji przestrzeni. Jest to nowe pojęcie w geografii turystyki wprowadzone przez autorów. W części trzeciej i ostatniej autorzy usiłują wyciągnąć wnioski z konsekwencji migracji w celach wypoczynkowych, konsekwencji mających miejsce zarówno w społeczeństwie i gospodarce, jak też w przestrzeni fizycznej.

Zaprezentowany układ i treści odbiegają od spotkanych w podręcznikach z geografii turystyki różnych państw. Jest to inne spojrzenie na geografie turystyki i czasu wolnego.

Część pierwsza pracy zatytułowana *L'état des lieux* zawiera trzy rozdziały.

Rozdział pierwszy poświęcony jest przybliżeniu koncepcyjnemu i metodycznemu turystyki i czasu wolnego. Zaprezentowano w nim koncepcje, pojęcia i pomiary faktów rekreacyjnych. Znajdzie tu czytelnik zdefiniowane wg różnych autorów znaczenie francuskich pojęć *loisir* i *loisirs*, ich odpowiedniki w innych językach i krajach, a także pojęcie „turystyka”, „turystyka” i „wakacje”. Nowym, po raz pierwszy wprowadzonym do literatury przedmiotu jest pojęcie *turystyfikacji* (*La touristification*). Pod tym pojęciem autorzy rozumieją proces przystosowania przestrzeni dla potrzeb turystyki. Innymi słowy jest to całokształt działalności i mechanizmów, które doprowadzają do powstania przestrzeni turystycznej.

Osobną partię materiału w omawianym rozdziale poświęcono pomiarowi działań i faktów rekreacyjnych. Wskazano na różne źródła materiałowe – bezpośrednie i pośrednie – wykorzystywane przy pomiarze i określaniu wielkości ruchu turystycznego. Zaprezentowano także mierniki, wskaźniki, wzory, metody wykorzystywane przy przetwarzaniu danych. Należy zaznaczyć, iż należą one do dość powszechnie znanych.

Rozdział drugi – najobszerniejszy w części pierwszej – zatytułowany *Masowość i wszechobecność turystyki i czasu wolnego*, poza elementami teoretycznymi zawiera dużą partię materiału poznawczego. Zaprezentowano w nim szerokie, a jednocześnie usystematyzowane spojrzenie na światowy ruch turystyczny. Autorzy wychodzą z założenia, iż powinien być badany cały, przestrzenny system turystyczny, a więc przestrzenie przyjmujące turystów (*espaces récepteurs*), przestrzenie tranzytowe, a także przestrzenie emitujące ruch (*espaces de départ*).

Omówiona tu została turystyka międzynarodowa, jej charakter i ewolucja na przestrzeni 1950–1990. Przytaczane dane uwidaczniają czytelnikowi ogromny wzrost przemieszczeń międzynarodowych (1950 r. – 25,2 mln, 1991 r. – 450 mln turystów). Interesujące są wyniki badania salda turystycznego (w milionach dolarów), wg państw i kontynentów. Przyjmując za kryterium wielkość ruchu turystycznego i stosując metodę przybliżeń, pokazano i omówiono znaczenie kontynentów, grup państw i wreszcie, schodząc na najniższy szczebel – główne państwa przyjmujące największą liczbę turystów, a także kontrasty przestrzenne w ich obrębie. Dalsze partie omawianego rozdziału poświęcone są potokom ruchu turystycznego oraz przestrzeniom, przez które ruch ten się odbywa. Uzasadniono, iż potoki ruchu turystycznego – zależne od elementów fizyczno-geograficznych, technicznych i geopolitycznych – modyfikują przestrzeń i powodują wiele konsekwencji. W części końcowej zaprezentowano rytmy i turbulencje w przestrzeniach emitujących ruch turystyczny, które głównie zależą od sposobu życia społeczeństw miejskich.

Należy zaznaczyć, iż rozdział drugi należy do najlepiej udokumentowanych w całej pracy. Znajdzie w nim czytelnik wiele zestawień, wykresów, map ilustrujących omawiane problemy.

Rozdział trzeci części pierwszej poświęcony jest zasobom rekreacyjnym. W jego wstępnej partii rozważane są istniejące i możliwe relacje „przestrzeń–rekreant”. Do podstawowych zasobów rekreacyjnych wynikających ze środowiska naturalnego zostały zaliczone: klimat, wody oraz krajobrazy naturalne. Interesującym, a nawet dyskusyjnym może być fakt, iż rzeźba terenu uznawana powszechnie za walor przyciągający turystów nie została wyodrębniona i zaliczona do podstawowych zasobów środowiska. Jest ona uwzględniona, ale jako element składowy krajobrazów naturalnych – pojmowanych tu szeroko – jako formy terenu spostrzegane przez turystów, roślinność, koloryt prowokujący pewne emocje oraz wrażenia estetyczne.

Do zasobów nienaturalnych, wynikających z działalności człowieka zaliczono: dziedzictwo artystyczne (zabytki, miasta sztuki, parki), dziedzictwo socjo-kulturalne (sztuka i tradycje ludowe, język, miejsca kultu religijnego), wydarzenia sportowe, animacje i usługi. Rozdział ten w sposób skrótowy prezentuje różnorodność zasobów turystycznych, z których każdy element lub zespół mogą przyczynić się do przyjazdów turystów.

Druga część pracy, zatytułowana *Turystyfikacja (La touristification)*, składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy z nich dotyczy przestrzeni, produktu i konsumpcji turystycznej. Zaprezentowano tu znaczenie turystyki i czasu wolnego w ujęciu historycznym.

Kwestią centralną geografii turystyki jest – wg autorów – zrozumienie istoty przemieszczeń turystycznych. Pomaga temu, zaprezentowana w przekroju historycznym, różnorodność migracji turystycznych. Rozważania prowadzone są pod kątem zmieniającej się w czasie percepcji miejsc i przestrzeni. Ciekawa część tego rozdziału dotyczy prezentacji zależności pomiędzy szeroko pojętymi zapotrzebowaniami turystycznymi (m. in. różnych grup socjo-ekonomicznych) a typami przestrzeni. I tu percepcji przestrzeni turystycznych (obrazom rzeczywistym lub wyimaginowanym) przypisane jest duże znaczenie. Omówiono także wrażliwość sektora rekreacji na zmieniające się sytuacje polityczne, gospodarcze i społeczne.

Rozdział drugi poświęcony jest roli transportu w rozwoju ruchu turystycznego. Pozwala ona zrozumieć ciągle powiększanie się przestrzeni turystyfikowanej (*L'espace touristifié*). Prezentowane są tu zależności pomiędzy rozwojem różnych środków komunikacji a formami turystyki. Dwie składowe „odległość–czas” i „odległość–koszty” doprowadziły do stworzenia teoretycznego modelu koncentrycznego wobec ognisk emitujących ruch turystyczny.

Trzeci rozdział części drugiej poświęcony jest „sprawcom”, strategiom i formom turystyfikacji. Znaczący akcent położony jest tu na interwencyjną rolę państwa, które jest czynnikiem rozwoju, pobudzania, regulacji i planowania turystyki. Zaprezentowano rolę regionalnych i lokalnych władz, a także prowadzone przez nie strategie rozwoju. Wreszcie ostatnia część tego rozdziału dotyczy aspektów przestrzennych turystyfikacji w ujęciu zarówno planowego, jak i spontanicznego rozwoju. Zwraca się tu uwagę na wszechobecność form spontanicznych, a także na nowe przestrzenie turystyczne, które najczęściej powstawały jako formy zorganizowane.

Trzecia część pracy zatytułowana *Conséquences et retombées* składająca się z dwóch dużych rozdziałów, dotyczy generalnie obecności i konsekwencji turystyfikacji oraz relacji pomiędzy środowiskiem a turystyfikacją. Aby zrozumieć korzyści i straty wynikające z rozwoju ruchu turystycznego na danym terenie, autorzy zastanawiają się nad związkami pomiędzy turystyką a społeczeństwem, a także nad kwestią czy turystyka jest zdolna zredukować opóźnienie w rozwoju ekonomicznym i społecznym danego terenu.

Rozdział pierwszy dotyczy obecności i konsekwencji społeczno-ekonomicznych turystyfikacji. Rozważanych jest tu wiele kwestii zarówno pozytywnych, jak i negatywnych wynikających z rozwoju ruchu turystycznego. Dotyczą one przestrzeni społecznych i różnych sfer życia gospodarczego. Tematem rozważań są także trudności generalizacji, wynikające z różnorodności problemów na każdym szczeblu (lokalnym, regionalnym itp.). Udowodniana jest tu teza, iż efekty społeczno-gospodarcze rozwoju turystyki są funkcją przyrody, struktury przestrzeni i społeczeństwa. Znaczna część tego rozdziału poświęcona jest turystyce jako czynnikowi regulującemu procesy struktur demograficznych. Omówiony tu został także wpływ turystyki – pozytywny jak i negatywny – na zatrudnienie, różne sfery życia gospodarczego, środowisko naturalne. Zaprezentowano także różne sytuacje konfliktowe. Rozważania te potrzebne były do udowodnienia hipotezy, iż po pierwszej fazie destrukcyjnej turystyki zaczyna się proces rekonstrukcji, który prowadzi do nowej równowagi.

Rozdział drugi części trzeciej poświęcony jest relacji pomiędzy turystyfikacją a środowiskiem naturalnym. Rozwój turystyki modyfikuje przestrzeń fizyczną, sprzyja degradacji, ale i zagospodarowaniu środowiska. Relacje pomiędzy środowiskiem naturalnym a turystyką zaprezentowane zostały w dwóch aspektach: turystyka jako działalność poszkodowana z racji zdegradowanego już środowiska, oraz turystyka jako czynnik przyczyniający się do degradacji środowiska. Rozważania dotyczą różnych typów środowisk (nadmorskich, górskich, rolniczych, miejskich), poparte są one przykładami. Turystykę przedstawiono także w płaszczyźnie działalności korzystającej (i ciągnącej zyski) ze środowiska zagospodarowanego, a także wspierającej finansowo tę działalność. W końcowej części omawianego rozdziału zaprezentowano przykłady z Tajlandii, regionu Langwedocja-Rousillon oraz Zelandii ilustrujące analizowane relacje.

Z prezentowanego w tym rozdziale materiału wynika też wniosek, iż turystyka jako dziedzina gospodarki przyczynia się często do właściwego zagospodarowania środowiska, lepiej natomiast winna dbać o równowagę w jego obrębie, bowiem w jej interesie jest środowisko nie zdegradowane.

Po zakończeniu części trzeciej, a przed wnioskami ogólnymi, zamieszczony został materiał dokumentacyjny, obrazujący zmiany pod wpływem turystyki. Składa się on z fragmentu mapy topograficznej w skali 1:50 000 pochodzącej z dwóch przekrojów czasowych oraz opisu interpretacyjnego i wyjaśniającego. Przykłady dotyczą zagospodarowania wybrzeża Langwedocji, małej górskiej gminy wiejskiej oraz kolonizacji turystycznej zatoki Saint-Tropez.

Pracę kończą wnioski generalne, w których autorzy uzmysławiają czytelnikowi wzrost i obecne znaczenie turystyki. W Stanach Zjednoczonych np. turystyka zajmuje pierwsze miejsce w zatrudnieniu w 13 spośród 50 stanów. Wskazują na rolę turystyki w zaznaczającym się w obecnym świecie procesie internacjonalizacji. Podkreślają, iż procesy i systemy turystyczne i rekreacyjne nie mo-

gą być analizowane niezależnie od środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego. Wreszcie stawiają diagnozy odnośnie rozwoju turystyki w różnych aspektach i związkach.

Zamieszczony na końcu pracy aneks to dwie tabele dotyczące międzynarodowego ruchu turystycznego. Praca zawiera bardzo bogaty zestaw pozycji bibliograficznych. Stronę dokumentacyjną pracy stanowią zdjęcia białe-czarne (nie zawsze najlepszej jakości), tabele, mapy i wykresy – łącznie 53 pozycje.

We współczesnym świecie bilans konsekwencji, w różnych typach przeszerzeni, wynikających z gwałtownego rozwoju turystyki jest wciąż słabo rozeznan. Występuje także wiele luk terminologicznych. Prezentowana praca przyczynia się do wypełnienia tych luk, wnosi bezsprzecznie wkład do teorii w dziedzinie geografii turystyki i czasu wolnego. Pozwala lepiej zrozumieć procesy i „sprawców”, które doprowadzają przestrzeń do przestrzeni turystycznej, czyli proces turystyfikacji. Praca może zainteresować szerokie rzesze odbiorców – studentów, nauczycieli akademickich i praktyków.

Dr Elżbieta Dziegieć
Katedra Geografii Miast i Turystyki
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
15 czerwca 1994 r.